

Co stránka, to past

Nad knihou Itala Calvina *Když jedné zimní noci cestující*

Peter Lindbergh: Díla Alberta Giacomettiho, 2016

V češtině byl podruhé vydán nejslavnější román Itala Calvina, jehož příběh je proložen deseti začátky dalších románů. Jde o důmyslný systém nástrah, který si pohrává se čtenářem lačnicím po příběhu, dělá si legraci z literárních vědců a nakonec se stává „apologií četby pro ni samu“.

ONDŘEJ POMAHAČ

Po dlouhých letech, kdy se nedal sehnat český překlad románu *Když jedné zimní noci cestující* (Se una notte d'inverno un viaggiatore, 1979; česky poprvé 1999, podruhé 2017), se mohou čtenáři zase chvíli radovat. Sám jsem ho po přečtení, asi před třinácti lety, zatoužil mít, a nakonec k tomu došlo. Ale jak už to s touhou bývá, naplnění vždycky nějak unikne – a navíc, jak se poněkud oplzle říká, poprvé je to jen jednou. Na druhou stranu si tuto knihu stejně nejpozději za třináct let, budu-li ještě čtenářem, přečtu znovu.

Hrdinou románu Itala Calvina je totiž Čtenář, konkrétně řečeno postava naivního čtenáře, který čte proto, aby se mu dostalo příběhu. Vedle Čtenáře tu musí být i Čtenářka, aby se jednalo o archetypální příběh. Kdo by se cítil dotčen heteronormativitou takového přístupu, nechť sáhne po anglickém vydání, tam je Reader jako Reader. Čtenář a na několika místech při překlopení perspektivy i Čtenářka jsou oslovováni v druhé osobě a vyprávěči jim tyká. A to je právě ten jednoduchý trik, kterým vás román uhrane už při první větě. A když vám to teď prozrazuji, nebojte se, lidská řeč funguje spolehlivě a bude to fungovat i na vás. Možná právě v začátku je pro člověka, který tuhle knihu otevře poprvé, to kouzlo, které už se nedá zopakovat. Zvláště pokud jste typem čtenáře, o jakém píše Calvino. Myslím, že to stejně pochopil i nakladatel, když na vnější stranu promopásku na knize neumístil obligátní anotace, medailonky a doporučení recenzentů věhlasných periodik, ale prostě na něj přetiskl začátek textu románu. Když si ji přečtete, uvidíte, že je to vlastně docela trefné. Jako důsledný likvidátor přebalů musím také ocenit, že kniha žádný nemá, stejně jako střídmost v barvách a ve vkusu – je to dnes vzácné a zaslouží to zmínku.

Pastiše, citace, karikatury

Rámcový příběh románu je proložen deseti začátky dalších románů, jež překladatel Jiří Pelán označuje spíše za povídky, „ke kterým by se dalo stěžít něco dopsat“. Myslím, že to pro všechny neplatí, ale zakusíte to při četbě ostatně sami. Osudy postavy Čtenáře se

s těmi vašimi sice krytí nebudou, ale místa, kde čte, ano. V určitých pasážích tak budete splývat a právě jakožto čtenáři si můžete sami odpovědět, zda byste chtěli, aby náhle přerušovaný příběh pokračoval. Calvino vás povede od jednoho začátku k druhému, a i když vás bude neustále na různých úrovních upozorňovat na konstruovanost celého procesu vyprávění, na jeho éteričnost, pomíjivost a umělost, stejně budete taženi dál četbou, která se pídí po příbězích. To by se dalo označit za základní polaritu mezi těmi, na kterých je román vystavěn. Také určitě nabudete dojem, že ačkoli se všechny ty postavy, místa a styly mění, něco jako by se tu opakovalo. Co to je, dozvíte se nejpozději v erudovaném doslovu Jiřího Pelána (pokusím se tedy vyhnout tomu, co už napsal on).

Čtenář je poháněn neustálými záměnami od jedné knihy ke druhé nejprve kvůli jejím defektům, které se podle mě odrážejí i v příbězích samých, posléze je vyrušován, knihy jsou mu kradeny a podobně. V celé té plejádě pastišů, citací a karikatur se objevují také ironické či parodické pošklebky směrem k akademickým pracovištím s jejich utilitárními pohledy na text jako na předmět lingvistiky, historie, politologie atd. Zároveň se Calvino obrací i do vlastních řad jakožto někdejší člen skupiny Oulipo, když s posměškem zmiňuje počítačové programy schopné imitovat žijící autory a tvořit v jejich stylu. Bude si s vámi hrát z pohledu naratologického, kdy nebude vždy jasné, kdo zrovna mluví nebo na které úrovni vyprávění se právě nacházíte. Calvino v tom i v knize říká pasti. Tyhle pasti jsou jednak namířeny proti snaze udělat z jeho díla mrtvý substrát pro diskusi, jednak proti jednoznačné interpretaci. Jako by chtěl zabránit tomu, co s romány provádí jedna z postav, tedy že z pouhého jejich frekvenčního slovníku odhadne, o čem se psalo, a to je pro ni dostatečným podkladem k jakési, zřejmě diskursivní analýze. Zároveň jako by vám nechtěl dovolit, aby pro vás román skončil. Aby si čtenář zkrátka nebyl moc jistý tím, kam dospěl, ani že už může knihu odložit.

Psát jako dýně

Součástí tohoto plánu se zdá být i zvláštní místo, kde vyprávěč poprvé osloví Čtenářku – není to nadlouho, brzy se opět obrací ke Čtenáři, ale román se potom změní. Jako by se to, co bylo jisté, tedy rámcový příběh, začalo propadat do chaosu plagiátů a konstrukci románu najednou paradoxně začaly nést ony vložené začátky. Protože se právě tohle místo nachází v kapitolách s názvy „Tam, kde se linie splétají“ a „Tam, kde se linie protínají“, nemyslím, že to je náhoda. První název totiž ohlašuje konec, ale je to jen další past, protože druhý už zase říká, že se pokračuje, jen možná trochu jinak. Po více než polovině knihy si totiž zvyknete na rytmus střídání hlavní linie a začátků románů, takže už samotné střídání pak drží román pohromadě a v hlavní linii se začne roztáčet fantastický kolotoč stále se měnících epizod, kdy žádná z postav není tím, za co se vydává. Jako by jeden z hlavních hrdinů, velký plagiátor Ermese Marana, pronikl do hlavní narativní linie nejen jako postava, ale také jako autor. Proto si myslím, že pozice Itala Calvina se nachází někde ve vzájemném vztahu postavy spisovatele Silase Flanneryho, který píše knihy, jako „dýně dělá dýně“, tedy „přirozeně“, a plagiátora, překladatele a konstruktéra Ermese Marany, a ne na jednom z těchto pólů. Zároveň se od tohoto momentu začne v románu stupňovat erotično, jako by oslovení Čtenářky samotného autora/vyprávěče hlavní linie vydráždilo – proč a zda tomu tak opravdu je, nechám na vašem úsudku.

Plán a protiplán

Jenže když přijde konec, neubráníte se dojmům, že vás Calvino přece jen převezl. Když se totiž rozplyne cesta, kterou jste podnikli, abyste se dočetli konce, stojíte před tím nejbanálnějším příběhem, jaký si dokážete představit. Potkájí se dva – a jak to může dopadnout? Jenže ono jde právě o celou tu cestu. A i když jsem na začátku tvrdil, že podruhé už to není tak intenzivní, stejně ji budete chtít zase jednou projít znovu. Celý román je takovou apologií četby pro ni samu. A zároveň představením románu jako prostoru specifické komunikace, takové, jíž nejde docílit jinak. Možná to teď zní dost vágně, ale nepochybuji o tom, že po přečtení knihy pochopíte, co tím autor myslí. Čtenářská zkušenost s Calvinovou knihou by se vlastně dala shrnout citací z jednoho z vložených románů: „Můj únos byl naplánován následovně: mezi hondy mé eskorty a pancéřovaný vůz, v němž jsem jel, se měly vklínit tři jamahy, řízené falešnými policisty, kteří měli před zatáčkou nečekaně zabrzdit. Podle mého protiplánu měly naopak můj mercedes o padesát metrů dříve zastavit tři suzuki a provést fingovaný únos. Když jsem viděl, jak mě na křižovatce, která předcházela oběma ostatním, zablokovaly tři kawasaki, pochopil jsem, že můj protiplán byl překřížen proti-protiplánem...“ Tak, Čtenáři, a teď se seber a utíkej do nejbližšího knihkupectví. Možná se ti ještě podaří sehnat jeden kompletní výtisk románu Itala Calvina *Když jedné zimní noci cestující*.

Autor je komparatista a student biologie.

Italo Calvino: *Když jedné zimní noci cestující*.

Přeložil Jiří Pelán. Dokořán, Praha 2017, 256 stran.